

Тетяна ГОЛЯК

УДК [821.161.21.Франко1:098.3](091)

НЕРЕАЛІЗОВАНЕ І ЗАБУТЕ: ПРО ПІДГОТОВКУ БАГАТОТОМНОГО ВИДАННЯ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА 1919 РОКУ

У статті зосереджена увага на аналізі архівних документів періоду початку ХХ ст. Досліджено історію створення невідомого багатотомного видання творів Івана Франка.

Ключові слова ● текстологічна історія, багатотомне видання, редакторська комісія, композиція, обсяг видання, фінансові витрати.

Про науковий і літературний феномен Івана Франка репрезентовано величезну кількість наукових праць, монографій, статей, розвідок, які підкреслюють невичерпність його універсуму. Проте, одна з наріжних проблем франкознавства залишається незмінною – повне видання творів письменника. У світлі цього питання набуває ваги текстологічна історія багатотомних видань творів письменника.

Бібліографічні довідники І. Бойка¹, М. Мороза² фіксують, що перша спроба упорядкування творів І. Франка реалізована упродовж 1924–1931 років одразу двома приватними видавництвами – «Рух» та «Книгоспілка». Проте це була не перша і не єдина спроба на початку ХХ століття укласти кількатомне видання творів письменника. Архівні знахідки проливають світло на

¹ *Іван Франко*. Бібліографічний покажчик. Вид. 2-ге, перероблене, доповнене / Склад І. Бойко. К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1956. С. 35–39.

² *Іван Франко*: Бібліографія творів (1874–1964) / Склад М. Мороз. К.: Наук. думка, 1966. С. 389.

хід підготовки ще одного багатотомника зусиллями вчених новоствореної 1918 року Української Академії наук, про яке немає жодної інформації на сторінках критичної літератури. До розкриття цього питання, що є предметом нашого дослідження, залучено архівні документи, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України).

Питання підготовки невідомого багатотомника творів Івана Франка простежуємо з моменту створення Академії наук 1918 р., структурним підрозділом якої став історично-філологічний відділ. Його головою було обрано Д. І. Багалія. Перші випуски «Записок історично-філологічного відділу Української Академії Наук» містять протоколи засідань, що дають цінні відомості про структурний розподіл обов'язків між членами відділу, наукові плани та їх реалізацію, труднощі та успіхи в роботі і, зокрема, інформацію про підготовку видань творів Івана Франка. Згідно з протоколами, на засіданні відділу від 20 лютого 1919 р. акад. С. О. Єфремов запропонував започаткувати серію видання творів літературних класиків з назвою «Академічна бібліотека українських письменників»³. При цьому було чітко окреслено мету такої серії:

«...дати повні наукові й критичні, та разом і загально-доступні видання українських класиків з широкими коментарями та вичерпуючими дослідженнями про особу й творчість кожного автора. Отже, до видання повинні бути долучені статті про письменника, його портрети й автографи та факсимільє текстів, малюнки на його сюжети й т. д.»⁴.

Під час обговорення було прийнято рішення утворити Постійну комісію для видавання пам'яток новітнього письменства, керівником якої призначено С. О. Єфремова; схвалено мету роботи комісії, її первісний склад⁵, розроблено план видання творів письменників. Згідно з планом, комісія розпочинала роботу з видання творів І. Котляревського та П. Гулака-Артемівського. Проте, очевидно, ідея повного видання творів І. Франка набула у цей час цілком чіткого і реального окреслення, і було прийнято рішення готувати це видання паралельно з виданнями, визначеними планом.

У фондах ЦДАВО України зберігся низка документів про підготовку цього, зрештою, нереалізованого видання творів Івана Франка: доповідні записки,

³ *Протокол №6* чергового засідання Першого (Історично-філологічного) Відділу Української Академії наук у Києві 20 лютого 1919 р. // *Записки Історично-Філологічного Відділу / За редакцією В. Дем'янчука / За головним редагуванням А. Кримського. Кн. II–III (1920–1922). К., 1923. С. 124.*

⁴ *Там само.*

⁵ *Протокол №7* чергового засідання Першого (Історично-філологічного) Відділу Української Академії наук у Києві 27 лютого 1919 р. // *Записки Історично-Філологічного Відділу / За редакцією В. Дем'янчука / За головним редагуванням А. Кримського. Кн. II–III (1920–1922). К., 1923. С. 128.*

доповіді, розпорядження, договори як чернеткового, так і чистового варіантів, із зазначенням дат та накладеними резолюціями. Звичайно, покроково відновити хід підготовки видання непросто, оскільки не всі збережені документи цієї справи датовані, але відтворити загальний план роботи видається нам можливим. За відсутності точного датування на окремих архівних аркушах зважаємо на сам зміст тексту, що дає нам інформацію про початок і хід роботи.

Отже, маємо наступне датування документів: «Доповідь Історико-філологічної секції про видання творів Івана Франка до Голови Наукового Підвідділу «Всеукраїдату» – 1 серпня 1919 р., «Договір між Всеукраїнським видавництвом при Центральному виконавчому комітеті і А. М. Лободою про оплату редакторської праці» – 5 серпня 1919 р., «Прохання до Голови редакційного Відділу про пересилку в розпорядження Академії наук 333.200 крб.» – 6 серпня 1919 р., «Додаток до умов договору № 2 між професором А. М. Лободою і Всеукраїнським видавництвом» – 9 серпня 1919 р.⁶ Тобто, події розгортались досить швидко, а тому припускаємо, що обговорення на відділі задуму видання, його плану-проспекту відбулося значно раніше, але свідчення про це нам поки що не трапилися. Підготовча робота теж почалась значно раніше, оскільки неодноразово зустрічаються відомості про те, що початкову роботу зроблено, до друку підготовлено перші томи, а це вимагає кропіткої, наполегливої і тривалої роботи цілого колективу. Відзначимо, що кількість серій вироблено було одразу, а от назви серій та їх обсяг були дещо іншими. Загальний обсяг видання теж мав різні цифри: спочатку планувалося 16 томів по 400–500 сторінок малої вісімки, або 400 аркушів⁷, згодом вийшли на 17 томів⁸ загальним обсягом 490 аркушів.

Згідно з доповідною запискою до голови редакційного відділу «Всеукраїдату», видання творів Івана Франка планувалось як «повне»⁹, але після обговорення і початкової роботи дійшли висновку, що реалізувати такий амбітний задум неможливо, зважаючи на ряд причин, означених у тексті доповідної записки: «1) здобути тепер в Києві старі галицькі видання, де містив свої дрібні твори Франко, цілком неможливо і 2) дрібні його праці, неперевидані письменником окремими виданнями, не мають широкого інтересу. З огляду на це історично-філологічна редакція «Всеукраїдата» вирішила видати в повній (по можливості) кількості тільки поетичні (белетристичні і віршовані) твори, що ж до наукових,

⁶ *Договори* Всевидаву з авторами творів про видання їх праць. Доповідна записка редакційного підвідділу Всевидаву до Наркомосвіти УСРР про видання творів Т. Шевченка та Івана Франка (липень 1919 р. – серпень 1919 р.) // ЦДАВО України. Ф. 177. Спр. 9. 71 арк.

⁷ *Там само*. Арк. 15 зв.

⁸ *Там само*. Арк. 9 зв.

⁹ *Там само*. Арк. 15.

критичних і публіцистичних статей, то вибрати тут все найважливіше, що можна вмістити, крім того, по умовам праці в Києві»¹⁰.

Композиційно видання пропонувалось поділити на чотири серії творів. У межах кожної серії дотримались хронологічного принципу упорядкування матеріалу з додатком вступних статей, біографією Івана Франка, укладеними коментарями та бібліографією творів письменника. Вибір такого розподілу матеріалу був продиктований практичними міркуваннями, оскільки давав можливість «друкувати одночасно кілька томів з двох чи трьох серій»¹¹. Структура серій зазнавала змін: спочатку перша серія мала вмістити тільки оповідання, друга – поетичні (віршовані оригінальні) твори, третя – переклади, четверта – науково-критичні твори¹². Врешті-решт, до складу першої серії ввійшли і повісті¹³.

Очолити редакційну комісію було запрошено акад. А. М. Лободу, який мав узяти на себе упорядкування та підготовку до друку творів першої серії. Членами редакційної колегії пропонувалось призначити М. К. Зерова (керував би другою серією творів), акад. А. Ю. Кримського (відповідав би за третю серію), проф. Ф. О. Сушицького (працював би над четвертою серією)¹⁴.

Окреслено кількість витрат і коло труднощів, з якими можна було зустрітись в процесі роботи. Зокрема, це було пов'язано з пошуком творів письменника по різних друківаних виданнях, їх переписуванням і надсиланням до редакторів, до Києва, оскільки «деякі твори письменника зберігаються в бібліотеках як бібліографічна рідкість (наприклад, збірка «З вершин і низин»), через те необхідно тексти їх переписати і дати рукопис уже до друку»¹⁵; з'ясуванням відповідності з автографами, першодруками та авторизованими творами, що вимагало і матеріальних, і людських ресурсів, оскільки весь архів письменника знаходився в Галичині.

Тексти документів підкреслюють, наскільки відповідально ставились члени редакційної колегії до поставленого завдання. Науковцями вироблено не лише проспект видання творів письменника, затверджено відповідальних редакторів за кожну серію, обсяг серій та видання в цілому, а і окреслено ряд фінансових витрат, що стосуються як підготовчої та редакторської роботи, так і виплати гонорару.

Як засвідчено у доповіді редактора А. М. Лободи (не датована)¹⁶ та у доповіді-зверненні історико-філологічної секції до голови наукового підвідділу

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само. Арк. 9.

¹⁴ Там само. Арк. 15 зв.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. Арк. 43, 43 зв., 44.

«Всеукраїдату» (датована 1 серпня 1919 року)¹⁷, прийняли остаточне рішення розбити видання на 4 серії:

- 1) Оповідання та повісті — 4 томи загальним обсягом 1600 с.;
- 2) Поезії, що охоплюватимуть 3 томи, обсягом до 1350 с.;
- 3) Переклади — 3 томи обсягом до 1200 с.;
- 4) Наукові та науково-критичні праці — 7 томів обсягом 2950 с., «а саме: загальні нариси по історії українського письменства (1 т. в 450 с.); окремі праці по старому українському письменству (2 тт. по 400 с.); окремі праці по новому українському письменству (2 тт. по 350 с.); праці по українській народній творчості та вірш[ованій] поезії (2 тт. по 400 с.)¹⁸.

Загальний обсяг видання мав становити 17 томів, 444–445 аркушів, але, розраховуючи на витрати, особливості шрифту, паперу, формату, було прийнято рішення обсяг умовно збільшити на 10% і рахувати 490 арк.¹⁹

Твори першої та другої серії було заплановано видавати накладом 40.000 примірників, третьої та червертої — 10.000 примірників²⁰.

Щодо фінансових витрат, то на все видання передбачалося витратити приблизно 22.000–24.000 стіп паперу, а на оплату підготовки видання до друку, упорядкування, редагування, написання вступних статей та приміток, тобто роботу безпосередньо відділу, було призначено 333.200 крб.²¹

Розподіл коштів передбачався такий: «Впорядчикам видання — головному редактору і членам редакційного комітету по 400 крб. від аркуша, усього 166.000 крб. (при 445 арк.) або 196.000 крб. (при 490 аркушах). Платня за вступні статті та примітки до творів Івана Франка, приблизно арк[ушів] на 20, по 1500 од аркуша — 30.000 крб. На здобуток різних видань творів Івана Франка, необхідних для перевірки і встановлення його текстів 30.000 крб. Переписувачам цих текстів (виходячи з того, що таких переписувачів буде не менш, як 3, і праці їм стане не менш, як на рік, можна рахувати їм платню, як місяшним робітникам по 950 + 500 крб. на дорожнечу, а всього по 1450 що місяця кожного на протязі року — 52.200 крб. На різні дрібні та несподівані видатки — 25.000 крб., зв'язані з перевіркою творів, їх розшукуванням і перепискою»²².

Осмыслити фінансову вартість цієї роботи допомагають протоколи засідань історично-філологічного відділу. Згідно з додатком I до протоколу № 3

¹⁷ Там само. Арк. 9, 9 зв., 10.

¹⁸ Там само. Арк. 9.

¹⁹ Там само. Арк. 9, 9 зв.

²⁰ Там само. Арк. 9 зв.

²¹ Там само.

²² Там само.

від 13 грудня 1918 року, що має назву «Обрахунок (Історично-Філологічного Відділу) Української Академії Наук на 1919 рік»²³, на постійну комісію для видавання пам'яток новітнього письменства передбачалося виділити 24.000 крб.: «а) редакторів її – 13.000 крб., б) на справочну книгозбірню – 5.000 крб., в) на підготовчу працю – 3.000 крб., на папір і канцелярські справи – 3.000 крб.»²⁴, «на Постійну комісію для видавання пам'яток мови, письменства та історії – 37.000 крб., на книгозбірні справочного характеру при 14 кафедрах – 50.000 крб., на переклади – 50.000 крб. тощо. Загальні витрати відділу на 1919 р. – 1.224.600 крб.»²⁵. Таким чином, на підготовчу роботу по виданню творів Івана Франка необхідно було трохи більше, ніж $\frac{1}{4}$ загального бюджету відділу.

Водночас виявляється, що це не остаточна сума, оскільки голова наукового підвідділу звернувся до технічного відділу з проханням обрахунку видання з їхнього боку задля більш точної інформації для складання кошторису видання. Дане розпорядження не датовано, але, оскільки воно скріплене з розпорядженням про обрахунок витрат по повному виданню творів Т. Шевченка, на якому зазначено дату 1 серпня 1919 року, припускаємо, що ця дата відповідає обом документам. Отже, дане розпорядження подає відомості про видання творів І. Франка 4 серіями обсягом 490 арк.:

- 1) 4 томи 125 арк. (Цифра виправлена, спочатку було 100 арк.).
- 2) 3 томи 90 арк. (Є ряд виправлень. Первісно було 81, потім 85, 150, врешті-решт – 90 арк.).
- 3) 3 томи 75 арк.
- 4) 7 томів 200 арк. (Цифра виправлена. Початковий варіант – 185 арк.²⁶).

Технічний відділ подав наступний обрахунок:

«Набор – 294.000 крб.; друк – 1.070.000 крб.; брошурування – 686.000 крб.; обкладинка – 80.000 крб.; папір – 10.970.000 крб. Загальна сума – 13.200.000 крб.»²⁷.

Для порівняння: обрахунок вартості видання творів Т. Шевченка, датований 1 серпня 1919 року, на 190 арк., 6 томів, 100.000 примірників розміру

²³ Додаток I до протоколу № 3 «Обрахунок Першого (Історично-Філологічного Відділу) Української Академії Наук на 1919 рік» // *Записки* Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук / Під редакцією П. Зайцева / За головним редагуванням Д. І. Багалія. Кн. I. (1919). К., 1919. С. LXXXII–LXXXV.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Договори Всевидаву з авторами творів про видання їх праць. Доповідна записка редакційного підвідділу Всевидаву до Наркомосвіти УСРР про видання творів Т. Шевченка та Івана Франка (липень 1919 р. – серпень 1919 р.) // ЦДАВО України. Ф. 177. Спр. 9. Арк. 40, 40 зв., 42.

²⁷ Там само. Арк. 40.

малої вісімки, що включав би 10 репродукцій та 5 факсиміле автографів, мав наступні цифри. «Набор – 114.000 крб., друк – 1.140.000 крб., брошурування – 665.000 крб., обкладинка – 2.000 крб., папір – 10.640.000 крб. Загальна вартість – 11.921.000 крб.»²⁸.

Зауважимо, що у доповіді історико-філологічної секції голови наукового підвідділу «Всеукраїдата» було зазначено, що до видання «додається два рукописи: 1) початок повісті «Петрії і Довбушуки»; 2) початок книги «Нарис з історії українс[ько]- рус[ької] літератури»²⁹.

Звертаючись до голови наукового підвідділу видавництва, науковці історико-філологічної секції просили вжити таких заходів:

1. Негайно скласти угоду з головним редактором проф. А. М. Лободою, аби він міг негайно поставити коло праці членів редакційної колегії;
2. Звернутись до технічного підвідділу з проханням забезпечити видання друкарнею і відповідною кількістю паперу формату малої вісімки;
3. Прохати технічний підвідділ негайно приступити до набору двох томів творів Франка»³⁰.

Голова наукового підвідділу А. Лещенко наклав таку резолюцію: «Науковий підвідділ ухвалив постанови історико-філологічної секції і з свого боку просить Голову Редакційного відділу затвердити вищевикладені прохання секції щодо видання творів Івана Франка і видать А. М. Лободі в рахунок оплати праці 100.000 крб.»³¹.

А от у доповідній записці голови наукового підвідділу до голови редакційного відділу «Всеукраїдату» зазначено було ще одну суму: «...аванс в розмірі тридцяти тисяч карбованців на видатки по редакції різних галузів спадщини Франка, переписування і різні організаційні заходи. Тільки з моменту одержання авансу запрошені особи матимуть змогу приступити до праці і в найближчий термін виготовити перший матеріал до друку»³².

Незважаючи на низку труднощів та значні фінансові витрати, робота продовжилася і 5 серпня 1919 року між Всеукраїнським видавництвом при Центральному виконавчому комітеті та А. М. Лободою на підставі видавничого плану наукового підвідділу редакційного відділу та постанови колегії Всеукраїнського видавництва від 1 серпня 1919 року, було укладено договір № 2 про оплату редакторської роботи³³.

²⁸ Там само. Арк. 41.

²⁹ Там само. Арк. 10.

³⁰ Там само. Арк. 9 зв, 10.

³¹ Там само. Арк. 10.

³² Там само. Арк. 16.

³³ Там само. Арк. 18–18зв.

Договір передбачав 6 пунктів. Один із пунктів затверджував редакційний комітет у складі А. Ю. Кримського, Ф. П. Сушицького, М. К. Зерова та А. М. Лободи. Згідно з договором А. М. Лобода брав на себе редагування повного видання творів І. Франка, написання коментарів, і за кожний друкований аркуш йому передбачено плату 400 крб., а всього за 490 арк. – 196.000 крб. Цей пункт фінансових витрат має примітку, яка уточнює, що остаточний підрахунок всієї суми встановлюватиметься по закінченню друком всього видання.

6 серпня 1919 року науковим підвідділом до голови редакційного відділу було подано прохання виділити 333.200 крб., резолюція голови – схвальна³⁴.

9 серпня 1919 року укладено і підписано додаток до договору № 2 між «Всеукраїндатом» і проф. А. М. Лободою³⁵, у якому обгрунтовано терміни виконання роботи. Усю підготовчу редакторську роботу науковець зобов'язувався закінчити до 1 вересня 1920 року за умови відсутності перепон, не залежних від редактора. Пунктом 2 передбачено уточнення, що наступні 65.000 крб. гонорару редактор отримає за умови підготовки до друку другої частини видання; на таких же умовах буде виплачена і третя частина коштів.

Проте, у звітах роботи Відділу наступних років³⁶ не знаходимо жодної інформації про реалізацію даного задуму. Причиною цього могло бути декілька факторів: наслідки громадянської війни, матеріальна нестабільність, відсутність асигнувань у галузі науки, розпорошеність наукових кадрів – усе це мало негативний вплив на діяльність Академії в цілому і відділу зокрема. У звіті про діяльність відділу за 5 років (1918–1923 рр.) зазначено:

«...уже друга половина 1919-го року разом з Денікінською навалою на Україну, принесла була постанову Денікінської влади коли не про закриття Української Академії Наук, то принаймні про таку її реорганізацію, за якої вона цілком була-б утратила своє значіння, як наукового осередку. Разом з тим на Академію припинено було всякі асигнування і мало не півроку, доки тяглася на Україні Денікінська окупація, Академія животіла без жадних засобів. Цілий 1920-й рік – академічна робота минала серед політичних перемін, а в 1921-ому році, коли Київ обернувся в провінціальне місто, праця Академії пливла серед повного матеріального занедбання (за другу половину того 1921-го року Академія та її установи не дістали ні копійки). В березні 1922 р. довелося пережити величезне скорочення штатів, яким сотні академічних робітників викинуто за мури Академії і тим самим її інтенсивну роботу значно звужено. Звичайно, що багато планів не могло не загинути, багато заповзяттів одсунуто до кращого часу»³⁷.

³⁴ Там само. Арк. 21.

³⁵ Там само. Арк. 36.

³⁶ Звідомлення Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923-й рік // *Записки Історично-Філологічного Відділу*. / За головним редагуванням А. Кримського. Кн. IV (1923). К., 1924. С. 294–353.

³⁷ Там само. С. 295.

У 1920 році помер професор Ф. П. Сушицький, який безпосередньо відповідав за четверту серію видання.

Не були успішними і проекти видань творів І. Котляревського та П. Гулака-Артемівського, визначені планом, на момент згаданого звіту їх теж не було надруковано³⁸.

До 10-ої річниці смерті Великого Каменяра було опубліковано Постанову Ради Народних Комісарів «Об ознаменовании десятилетия со дня смерти великого украинского писателя-революционера Ивана Франка» від 18 травня 1926 р.³⁹, першим пунктом якого було: «Поручить Народному комиссариату Просвещения принять меры к ускорению издания полного собрания сочинений Ивана Франка и серии популярных произведений из произведений Франка для широких рабочих и крестьянских масс»⁴⁰. А пунктом шостим відповідно дано розпорядження про фінансову підтримку: «На покрытие расходов, связанных с увековечением в УССР памяти Ивана Франка ассигновать из резервного фонда Правительства УССР следующие суммы: а) на выдачу премий – 1000 рублей; б) на проведение ознаменования памяти – 1000 рублей; в) на ускорение издания популярных серий из произведений Ивана Франка – 5000 рублей»⁴¹. Як бачимо, фінансово було підтримане тільки масове видання.

У 1926 році було проведено ювілейне урочисте засідання відділу Академії, що мало на меті не лише віддати належну шану митцеві, а й привернути увагу громадськості та наукової спільноти до певних тем та проблем, пов'язаних з його творчістю. Це дало поштовх до появи наукових розвідок, статей та матеріалів, присвячених життю та творчості Івана Франка. Було видано листування І. Франка з М. Драгомановим, підготовлене до друку М. Возняком за автографами з бібліотеки НТШ і Українського національного музею. Свої наукові праці опублікували І. Лизанівський, М. Возняк, М. Мочульський та ін.

1928 року історико-філологічна секція вступила у період реорганізації і впродовж 1928–1929 років не знаходимо жодної інформації про підготовку видання творів Івана Франка. Видання все-таки відбулось зусиллями приватних видавництв «Рух» та «Книгоспілка» у 1924–1931 роках, але це вже тема іншого наукового дослідження.

³⁸ Там само. С. 324.

³⁹ Постанова Ради Народних Комісарів УССР «Про святкування 10-х роковин з дня смерті великого українського письменника Івана Франка». 20 травня 1926 р. // ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 5. Спр. 1220. Арк. 6–7.

⁴⁰ Там само. Арк. 6.

⁴¹ Там само. Арк. 7.

Tetyana HOLIAK

UNREALIZED AND FORGOTTEN: THE PREPARATION OF THE MULTI-VOLUME EDITION OF IVAN FRANKO'S WORKS IN 1919

The article focuses on the analysis of archival documents from the beginning of the XX century. The history of the creation of the unknown multi-volume edition of Ivan Franko's works has been researched.

Key words: textual history, multi-volume edition, editorial board, editorial committee, composition, volume of the publication, financial expenses.